

B 115289

B 115289

NAGY Miklós, Aldobolyi

Agrárnépesedési vizsgálódások  
Magyarországon, kapcsolatban az egyke  
kialakulásával.

Szeged, 1936, Árpád ny. 20 p. 24 cm.

Bibl. a lábjegyzetekben.

Borítékaim.

3. r. sz. Könyvkártya  
KÖNYVVERT KÖNYVTÁRELLÁTÓ  
RÁKÓCZI NY. — MSZ 3396—54

3332-B

89. XI. 27. c

B 115289

NAGY Miklós, Aldobolyi

Agrárnépesedési vizsgálódások  
Magyarországon, kapcsolatban az egyke  
kialakulásával.

Szeged, 1936, Árpád ny. 20 p. 24 cm.

Bibl. a lábjegyzetekben.

Borítékaim.

3. r. sz. Könyvkártya  
KÖNYVVERT KÖNYVTÁRELLÁTÓ  
RÁKÓCZI NY. — MSZ 3396—54

3332-B Pongrácz Katalin

89. XI. 27.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

# AGRÁRNÉPESEDÉSI VIZSGÁLÓDÁSOK MAGYARORSZÁGON,

kapcsolatban az egyke kialakulásával

(Részlet „Az egyke hatása agrár-társadalmunkra” c. doktori értekezésből. Beadatott a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karához.)

Szeged, 1936.

Árpád nyomda, Szeged.



**B 115289**

B 115289

## Az egyke kialakulásának története Magyarországon

Az egyke, mint a nemzet létét veszélyeztető baj akkor válik végzetessé, amikor a városi lakosság mellett a falusi lakosságot is megmételtyezi, azt az osztályt, ahonnan Magyarországon minden utánpótlásnak ki kell indulnia. A városi lakosság és a középosztályt szolgáltató polgárság egykéje — bár nem szükségszerű jelenség — megfigyelhető már a legrégebb idő óta és azokkal a magasabb életigényekkel magyarázható, amelyek nem állanak arányban az anyagi eszközökkel. Ennek a két rétegnek a továbbfejlődése egyébként is jórészt függvénye a természetes fajkiválasztásnak, ami kvalitatív növekedésre vezet; a számbeli csökkenést bőségesen pótolta mindég a városba kerülő falusi népesség. Emellett hazánkban, ahol a városlakók száma csak  $\frac{1}{7}$ -e az összlélekszámnak, nem befolyásolja lényegesen az ország természetes szaporodási mérlegét az itt régóta mutatkozó kisebb születési ezrelék. (Kovács Alajos)

*Egészen másként hat az egyke agrártársadalmunkra.* Itt az ország ütőerét szívja ki ez a gyilkos mételty és sajnos, ma már ott tartunk, hogy ezzel nem mint izolált, szingulárisan elszórt jelenséggel találkozunk, hanem egész megyéket, sőt egész tájegységeket találunk szaporodási szempontból csaknem stagnáló állapotban. Már itt rá kell mutatni arra, hogy hazánkban egykésnek tekintettek az 1910-es népszámlálás idején minden olyan családot, amelyik nem produkált átlagosan legalább 4 gyermeket, mert csak így volt elérhető, hogy házasságonként 2, 5 átlagos felnevelt gyermekszám essék, ami a népesség szaporodását normális mértékben eredményezheti. Ma, a kisebb halandóságú korban korrekcióra szorul ugyan ez a számítás, de még sem csökkenhet a házasságonkénti gyermeklétszám 3 alá anélkül, hogy az ország átlagos szaporodási mérlegét károsan ne befolyásolná. Még így sem lesz a szaporulat nagy; a tőlünk délre és keletre fekvő ellenesleges utódállamok sokkal rohamosabb lélekszámnövekedést mutatnak fel s ennek hatása a jövő tükrében fenyegető perspektívát mutat. Ezzel azonban dolgozatom további részében behatóbban kívánok foglalkozni s így itt csak annak megállapítására szorítkozom, hogy nemcsak jövődjő jogos reményeinket oszlatja párává, de szomorú jelen helyzetünknek is biztos sírját ássa meg a magyarság gerincét pusztító egyke, ha a helyzet meg nem változik, de rövidesen és alaposan.

Valamely jelenség alapos megismerése feltétlenül szükségessé teszi a genetikus tárgyzelést s az 1936-ban mutatkozó egyke megértéséhez vissza kell mennünk a múltba.

Mióta folyik ez a romboló munka?

Honnan indult ki?

Milyen okok, körülmények idézték elő s hogyan jutottunk el a mai állapothoz?

Ezek a kérdések önként jelentkeznek, nagyon nehéz azonban rájuk választ adni tudományosan, elfogultságtól mentesen és úgy, hogy a válaszok valóban olyanok legyenek, amelyek a mai tények okaiként megérthetők. Vélemények és nézetek, több lírai lendülettel, mint kritikával megírt vezércikkek és beszédek bőségesen akadnak az utolsó évek irodalmában. Azonban alaposan megszűrve ezeket a kétségtelenül nemes szándékkal megírt írásokat, alig marad a szomorú helyzetfestésen kívül bennük felelet a fentemlített kérdésekre.

*Kétségtelenül megállapítható ma már, hogy az egyke kiindulási oka gazdasági volt. Ámde ez a gazdasági ok sohasem a közzelfogásban helytelenül meggyökeresedett „földéhség“-ben jelentkezett, mert a földszerzés mint vágy föltétlenül aktivitást, mozgást és cselekvést involvál, már pedig az egyikét — lélektanilag — önmagába roskadó, passzív rezisztenciában élő nép produkálja mindég. Sokkal közelebb fekszik a valósághoz, ha az egyke okát agrártársadalmunknál abban a magyar faji jellegzetességgel is jól összeillő rátartiságban keressük, amelyik legalább annyit akar földjéből biztosítani gyermekeinek, amennyi neki van: a somogyi „pógár“ nem akarja, hogy fiai „zsöl-lérek“ legyenek. Ez az ok azonban nem egymagában hat, hanem szorosán összefügg a környező élet ezernyi szálával: vallási és kulturális állapottal, a mindenkori gazdasági viszonyokkal, népegészségüggyel, tradícióvá merevült szokásokkal, földrajzi helyzettel, stb., úgyhogy itt, a genetikus tárgyalásnál egy rendkívül bonyolult jelenséggel állunk szemben, amit matematikai egyenlet módjára megoldani semmiesetre sem lehet.*

Ha az imént felhozott gazdasági okot alapul vesszük, akkor természetszerűleg adódik a válasz, a kiindulás időpontjára nézve is. Addig, míg a földek nem voltak eléggé sem benépesítve, tehát nem földhiány, hanem földművelőhiány volt, addig egyke nem is lehetett. Hazánkban vidékenként változik ez a kor; átlagosan azonban a XIX. század kezdetére tehető a vége. A másik körülmény a tulajdon kérdése: mindenesetre több biztonsággal gondoskodhatott és gondolkodhatott utódai jövőjéről a föld tulajdonosa, mint a földnek csupán megművelője. Az utóbbiból az előbbibe való nagy gazdasági átalakulást a jobbágyfelszabadítás neve alatt szoktuk összefoglalni, ez azonban nem ment váltásszerűen az 1848. évi IX. és X. tc. alapján, hanem lassú evolúciós folyamat, amennyiben köztudomás szerint egyes főuraink már a múlt század 30-as, 40-es éveiben jobbágytelkeiket a jobbágy tulajdonába juttatták örökváltság és más hasonló módok alapján.

A föld tulajdonba jutásának káros hatásait a népszaporodásra legelőször és teljes félreismerhetetlenséggel egy baranyamegyei orvos könyve igazolja, aki 1845-ben a következőket írja: (1).

„Figyelemmel olvasva az 1844. évi dicalis összeírást, azon eredményre jutunk, hogy megyénk német lakosai szaporodnak leginkább. Másfél száztíli szaporodás észrevehető csaknem minden német helységben, nem is tekintve azt, hogy a német helységekből igen sokan elköltöznek évenként más falvakba sorsuk jobbítása végett, minthogy köztük nem marad meg két gazda, vagyis két testvér egy házban. Németajku népünk szaporaságát bizonyítják leginkább az ágostai vallástételt követők adatai, melyek szerint azok 7834 lelket számlálnak Baranyában és 1835-től 1844-ig 1282 lélekkel szaporodtak. Magyar népességünk haladásával azonban, mint Fényes mondja, a legtulzóbb mérsékeltek is megelégedhetnek, mert ez valódi csigahaladás, pedig ez állatot szeleskedéssel még senki sem vádolta. Így találhatik jelenleg 43.253 fősgyökeres magyar református lélek és a szépszámu népesség 11 év alatt csak 3323 lélekkel szaporodott. Mily fölöttébb nagy a németek és magyarok közti különbség, melyet kétségbe éppen nem lehet vonni, minthogy anyakönyvbeli adatok tüntetik azt előnkbe. Így Nagyharányban 1135 lélek lakik jelenleg és ezen népesség 11 év óta csak 17-tel szaporodott, másutt 1004 lélekhez csupán 38 jött 11 év óta. A katolikus plébániákon legkisebb a szaporúság a tiszta magyar helységekben. Így a bakonyai plébániában az 1229 lélekhez csak 32 jött, a kövágószöllősi plébánia csak 81-gyel nőtt 1799-ről az említett 11 év alatt. Fényes szerint a magyar népesség csekély szaporodása nyilván tanusítja, hogy a status gépezetének egy része romladozó állapotú s igazításra vár.“ (62-64. old.) „Szivszakadva sóhajtozik a magyar parasztgazda az elmúlt idők korlátlan szabadsága után, midőn még az „urfélék“ a legelővel nem igen gondoltak és a legszebb virányu mezőkön, hegyeken szabad volt még a harmadik, negyedik határban is legeltetni. A magyar csak sokból tud megélni.“ (108. old.) „De ezenkívül nálunk még egy más ok is forog fenn, mely akadályozza a népesség növekedését s ez nem egyéb, mint a következő: legtöbb magyar helységeinkben szegyennek tartják a menyecskék, ha ők házasságuk első 4, sőt első 10 évében szülnék, aztán a legegészségesebbek és legerősebbek is ritkán szülnék 2 gyermeknél többet a lelkészek és kerületi orvosok bizonyítása és köztudomás szerint. Sok menyecske szépségének fenntartása végett akadályozza titkos és bűnös módon a születést (a fogamzás akadályozására tanítást kapnak az öregebbektől), sokat pedig a szegénység visz arra, minthogy egy-egy féltelken sokszor 3-4 család is kénytelen elélni.“ (64. old.) S ha nem lesz már tájkon kiszorítani való tunya rác, a magyarra is eikövetkezik a sor és 50-100 év múlva a cifra magyar gatyá helyett csak szük sváb nadrág lesz látható“

Nézetemet kétségkívül igazolja az idézett munka ezen szemelvénye, amelyik már konkrét helyzetképet ad a népesség gyenge szaporodásáról Baranya vármegyében, de nagyjában fel is sorolja azokat az okokat, amelyek ezt előidéztek: a gazdasági nyomottságot — különösen a magyarságnál — és a szokás, babona hatalmát, ami alacsony kultúrájú népeknél sohasem kicsinylendő.

Ha tehát elfogadjuk, hogy az alacsony népszaporodás a múlt század első negyedében vert gyökeret és pedig a drávamenti magyar vidékeken, akkor a szélesbedő hullámgyűrű módjára rekonstruálhatjuk annak terjedését a mai helyzetig. A terjedés aránylag lassú és kihagyásos volt, mert hiszen természetesen nem mutatható ki seholsem konzekvens és kivétel nélküli állandó születési ezrelécsökkenés, azonban, hogy minden kétséget kizáróan a XIX. század az, amelyik a népesség lassabb növekedését a mi számunkra meghozta, az abból is következik, hogy míg

(1) HÖLBLING Miksa dr.: Baranya vármegyének orvosi helyirata. Pécs, 1845.

a XVIII. szd. elején Magyarország össznépessége	2,5	millió
1785-ben	8,0	"
1845-ben	14,5	"

volt, tehát az átlagos egy évre eső természetes szaporodás a XVIII. szd. elejétől 1785-ig 2,6<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, 1785-től 1845-ig 1,3<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, addig 1845-től 1910-ig már csak 0,7<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. Ez, ha a régi idők rettenetes háborús veszteségét, szörnyű népegészségügyi helyzetét a mostanival összehasonlítjuk, feltétlenül csökkenő tendenciát árul el.

A születések számának hanyatlása aránylag lassú volt a nagyobb prosperitású békeévekben, de a XX. század beköszöntése óta, amióta tehát a kivándorlási, elhelyezkedési stb. viszonyok mindenestre megnehezedtek, egyre jobban sötétedtek az egykés községek Magyarország térképén. A hivatalos statisztika adatai szerint a XX. század első évtizedének végére már 857 olyan községünk volt Nagy-Magyarország területén, ahol a születési ezrelék 25 alá szállván, a természetes úton való növekedés helyett a stagnálás állapota mutatkozott. Ezek az immár egykésnek mondható községek sűrű rajokban húzódtak a Dráva mentén különösen a Baranyában, de áttejedtek ritkulva Somogy déli részeire és Zalán át kapcsolatot létesítettek a vasmegeyi összefüggő nagy egykés területtel. Sok és aránylag nagy egykés községet találunk ebben az időben Dunántúl még Tolnában és a Balaton körül, kevesebbet Sopron és Moson megyében, míg a Mezőföld és Budapest környéke, sőt maga Budapest is mentes volt az egykéstől. A másik nagy stagnáló népességű, összefüggő terület a mostani határ Szob-Kassa közti részétől északra húzódtott s magába foglalta Bars, Hont, Nógrád és Gömör megyéket. Erdélyben és a tiszántúli részeken Arad, Torontál, Temes, Krassó-Szörény és Hunyad megyékben találunk egykés területeket összefüggő sávokban, de szétszórtan mindenütt jelentkeznek, ahol a szászság telepei voltak, sőt a három színmagyar erdélyi megye, Csík, Udvarhely és Háromszék sem maradt mentesen tőlük.

Ez volt nagyjában a helyzet a háború beköszöntésekor. Az akkor elkövelkezett véres és az utána jövő zavaros idők nem voltak alkalmasak arra, hogy az egyke terjedését az 1910-20. évek között a hivatalos statisztika felszínre hozza, úgyhogy szinte ugrásszerűen hat az a kép, amely a mostani Magyarország területén levő alacsony népszaporodású községeket szemlélteti az 1928/31. évek átlagában. Noha itt már az alapul vett 25-ös születési ezrelékről az egykés község kritériuma leszállt 20-ra, mégis ijesztő a rohamos terjedés.<sup>1</sup> Ezen számcsökkenés a számítás realitása érdekében vált szükségessé; amíg ugyanis az 1910-es országos halálozási arányszám 23.6<sup>0</sup>/<sub>00</sub>, addig 1930-ban ugyanaz, a közegészségügyi viszonyok rohamos javulása folytán csak 15.5<sup>0</sup>/<sub>00</sub>.

Az a kérdés, amelyet önmagam elé másodíknak tettem fel akkor, amikor az egyke kialakulásának történetét próbálok megvilágí-

<sup>1</sup> Magyar Statisztikai Szemle 1934. júniusi számának térképmelléklete.

tani, talán a leginkább olyan, amelyekre elfogulatlanság nélkül válaszolni alig lehet. *Honnan indult ki az egyke?* Az a közismert emberi tulajdonság, amelyik a létező bajnál mindenkor fontosabbnak tartja az azt előidőző okot, keres és bűnbakot kutat, vallást és fajt, társadalmi osztályt és foglalkozási ágat kever ebbe a kérdésbe aszerint, hogy melyiken szeretne egyet ütni, melyiket szeretné bűnősként a közvélemény és az utókor elé állítani. Ez a törekvés nem méltó a kérdés nagy nemzeti fontosságához, amely a segítségben okvetlenül feltételezi a teljes harmóniát a társadalom minden rétege részéről, másrészt azonban nem szabad az objektív értelemben vett tények elől sohasem elzárkózni érzékenységi okokból. Amennyire tehát túlhajtott egyes könyvek és írók álláspontja<sup>1)</sup>, amelyek és akik az egyiket kizárólag az ország protestáns vallású lakossága köréből kiindult és ott fészket vert betegségnek tartják, annyira igaz és kétségbevonhatatlan maga a tény: az egyke Magyarországon — az eddig feltárt anyag tanúsága szerint — valóban a reformátusság köréből indult ki. Nem tartozik az én feladataim közé, hogy vizsgáljam, mennyiben és mennyire volt ez a réteg erre quasi rákényszerítve, mennyire volt ösztönszerű és egyetlen védekezés részéről a tervszerű kiirtás és beolvasztás ellen, de bizonyos, hogy csakis ott és azon a területen indult ki a protestáns népelemből a gyermekkorlátozás, ahol bizonyos — legtöbbször gazdasági — nyomottságban volt része. Az Alföld nagy hajdusági és szabolcsi területei, amelyeken a lakosság túlnyomó része református, mentes volt és mentes még ma is az egyikétől, míg a dunántúli református szigetterületek, amelyek a Dunántúl mindég erősebben fellépő németesítő és katholizáló bécsi hatáshoz közelebb álltak, már korán, a többi vallásnál jóval előbb rászorultak a szaporodás korlátozására.

Egy megértve és így áttekintve a körülményeket, tényként állítható, hogy Dunántúl, ahol ma az ország legtöbb egykés községe van, tényleg az Ormányság református népe kezdte meg a gyermekáldás mesterséges korlátozását.

A *kiindulási faj vonatkozásait vizsgálva*, szintén nem lehet egyszerűen kimondani azt a sokszor szívesen hangoztatott állítást, hogy az egyke „*magyar betegség*“. Nem felel meg a valóságnak ez már csak azért sem, mert a születések csökkenése egészen pontosan kimutathatólag nyugatról keletre történik Európában, tehát a legkülönbözőbb fajú népek belekerülnek területébe. Másrészt abból az elszigetelt jelenségből, hogy vannak Magyarországnak olyan vidékei, ahol magyar és nemzetiség együttélése esetében a magyart kezdte ki elsőnek az egyke, szintén nem szabad abszolút érvényű törvényt levonni, mert a háboru előtt a lakosság anyanyelvi megoszlása az egykés községekben, figyelembe véve az illető nemzetiség országos százalékát a következő volt:

---

<sup>1)</sup> PEZENHOFFER Antal: A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására.

Anyanyelv vagy nemzetiség <sup>1)</sup>	az egykés községek lakosságából	az illető nemzetiség o/ó-ában számítva
magyar	264.000	2,65
német	116.000	6,10
tót	52.000	2,67
oláh	290.000	9,83
egyéb	32.000	2,01
összesen	754.000	4,13
nem magyar	490.000	5,89

Ez az összeállítás mutatja, hogy a békebeli Magyarországon a magyaroknál jóval kevésbé fenyegetett az egyke, mint akár a németeknél, akár a tótoknál, vagy pláne az oláh nemzetiségüeknél.

Minden oldalról alaposan szemügyre véve a feltett kérdést: honnan indult ki az egyke? ha nem is kizárólagosan, de legnagyobb-részt gazdasági rugókat találok. Kiindult onnan, ahol a nép természetes szaporodásának nem voltak meg a szükséges gazdasági előfeltételei, tehát a multban kisebb részekről és kisebb egységekről, a mai nyomasztó gazdasági viszonyok között pedig, amikor sokkal több ember nem találja meg már a nagy családi eltartáshoz és jövője biztosításához szükséges lehetőségeket, terjed vidékről vidékre, faluról városba, országról országra, fajok és vallások közt egyaránt.

Végül térjünk át a harmadik kérdésre: *milyen okok, körülmények idézték elő s hogyan jutottunk el a mai állapothoz?*

Az általánosan értelmezett gazdasági okra már rámutottam. A föltett kérdést inkább specialisan magyar vonatkozásaiban szeretném megvilágítani.

A gazdasági ok Magyarországon, mint — különösen a multban — par excellence agrárállamban, a szabad föld nagymérvű korlátozódásával jelentkeznek. A XIX. század nagy lecsapoló és ármentesítő munkálatai nem kis mértékben azért követeltettek meg a közvélemény részéről, mert mindenki földhöz, saját földhöz akart jutni. Ennek okaként pedig újból a mezőgazdaságnak a Monarchiában élvezett akkori prosperitását jelölhetem meg. A paraszt évszázadokon át elnyomott szerzési vágya dühöngött és élte ki magát a gentry tönkretutása révén hozzájutható földek megszerzésében. Ezzel a korrall — a mult század 50-es éveitől a XX. század első évtizedéig terjedő szakáig — esik egybe az Alföld népsűrűségi emelkedése, a tanya-rendszer kiépülése és alföldi halmazfalvainak viszonylagos — bár nem nyugateurópai értelemben vett — városiasodása. *Az Alföldön* tehát, mint mindezekből következik, *semmi ok nem volt, ami a népszaporodás korlátozására vezethetett volna, — a háború befejeztéig.*

*Egészen másként áll a helyzet Dunántúl.* Itt, mint aféle konszolidáltabb tájban, már régi idő óta meglehetősen sűrűn megülte a népesség a művelhető területeket. A török kiűzése után nemsokára megalakultak és aránylag hamar kialakultak azok a nagy latifundi-

<sup>1)</sup> Magyar Statisztikai Szemle 1923. márc.-ápr. száma 75. oldal.

umok, amelyek a Dunántúlt korunkig a nagybirtokok hazájává teszik. Leccapolni, ármentesíteni való terület aránylagosan is, de abszolút számokban pláne sokkal kevesebb volt, mint az Alföldön. A jobbágy-felszabadításkor eléggé szűkös kielégített agrárnépességnek tehát nem maradt sok terjeszkedési lehetősége: el kellett helyezkednie és ki kellett töltenie azokat az amúgy is már meglehetősen benépesített közöket, amelyek a nagybirtokok, megművelhetetlen területek és már lefoglalt részek szoros sorompói közt megmaradtak. Ez természetesen nem volt sok és korántsem bírt el akkora és annyi ideig tartó zavartalan népszaporulatot, mint az Alföld. Ebben a tényfelismerésben látom én azt az okot, amelyik kiváltotta a korai dunántúli egykét. Mint minden ok, úgy ez is természetesen nem önmagában, hanem más okokkal együttesen hatott; a szűkre szabott terjeszkedési terület gátlásához hozzájárult a már némely helyen szokássá vált fogamzást akadályozó szerek és eljárások kolportálása, a növekvő életigények, amelyek oktalan kenyérpusztítót láttak a sok gyermekben, a nők kényelemszeretete s nem utolsó sorban a lelkészek által sokat hangoztatott lazuló vallásosság.

Felfogásomat alátámasztani látszik az a körülmény, hogy az idők haladtával, tehát akkor, amikor az Alföldön is benépesült minden megművelhető terület és a háború óta megszűnt a magyar terményértékesítés monopizált helyzete, sőt hovatovább a legkétségbeesettebb mélypontra zuhant alá, egyidejűleg lépett fel az egyke az alföldi tájakon is, olyan helyeket foglalva el, ahol azelőtt híre-hamva sem volt.

## Az egyke kialakulásának története Francia- és Németországban

*Malthus* híres munkájának, az *Essay on the principle of population*-nak hatása az európai államok népszaporodási mérlegében először Franciaországnál vált érezhetővé.

A XVII. század pazar és gyökértelen pompakeresése már előkészítette a talajt ahhoz a gondolkodásmódhoz, amelyik a csökkenő születésekhez feltétlenül szükséges. A főurak mértéktelen fényűzése és a parasztság hihetetlen nyomora egyaránt nem volt alkalmas arra, hogy nagyobb népszaporodásra vezessen. A XVIII. század Franciaországának agrárlakossága — s abban az időben Franciarszág 80 %-ban agrár volt még — gazdasági elmaradottsága, a föld kiuzsorázó megművelése és a földművelők embertelen kiuzsorázása révén nem érezte szükségesnek sem fájának, sem társadalmi osztályának további propagálását. Az 1789-ben kitört, de gazdasági tekintetben már régóta meglevő forradalmi zavarok azután meghozták az évszázadok óta tartó bajok szörnyű reakcióját a vallástalanságban, anyagi gondolkodásban, erkölcstelenségben, amely tények mint megannyi rugók

szerepeltek a XIX. század eleje óta kialakult egykénél. Ehhez járult még a túlzásba vitt, forradalmi szellemben végrehajtott földbirtokreform. Franciaország népessége a nagy forradalom óta csak igen szerény mértékben szaporodott s ez a szaporodás is évtizedről-évtizedre gyengült, hiszen Franciaország lakossága 1800-ban 27,349.000 volt (Elszász-Lotharingiával együtt), 1910-ben pedig az időközben lekapcsolt Elszászt hozzászámítva a népesség csak 41,066.000-re emelkedett, 110 év alatt tehát csak 50.1%-kal növekedett. Ha ehhez hozzászámítjuk Németország hasonló korbéli óriási népszaporodását, meggondolhatjuk, hogy talán nem is egészen alaptalan az a vélekedés, amely szerint Franciaországnak érdekében állott a világháború kitörésének siettetése, mert statisztikusai kiszámították, hogy a népességben, tehát a fegyveres emberanyagban mutatkozó különbség Németország javára egyre növekszik s néhány évtized múltán Németország népessége megegyezzen akkora lesz, mint Franciaországé.

A francia számok élénk ellentétéként hatnak a német adatok a háború befejeztéig a népszaporodást illetően. A Németbirodalom területén 1800-ban 23 millió lélek élt és ugyanazon terület lélekszáma 1910-ig több mint 63 millióra szökkent fel, pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Franciaországnak állandóan bevándorlási többlete van, míg Németország különösen régebben milliószámra bocsátotta ki magából fiait az Újvilágba. Magában az Egyesült Államokban közel 10 millió Németországból kivándorolt vagy ezektől leszármazott ember él. Ha tehát csak a természetes szaporodást tekintjük, akkor az ellentét még nagyobb a két ország között, mintha a ténylegesen mutatkozó népfajldést hasonlítjuk össze.

Az 1840-es években Németország lakosságának természetes szaporodása nem sokkal több, mint kétszerannyi volt Franciaországénál. Igaz, hogy ez már magában véve is nagy előny volt Németországra nézve, mert akkor még Németországnak 3 millióval kevesebb volt a lakossága Franciaországénál. Azóta Franciaország évi szaporodási száma 140.000-ról a világháború előtti évekig leszállt 23.000-re, Németországé pedig 320.000-ról következetes növekedéssel felemelkedett 866.000-en felül állott. Míg tehát a negyvenes években Németország szaporodási száma legfeljebb két és félszerese Franciaországénak, a világháború előtti években már harmincötzöröse.<sup>1</sup>

Az így előállott nagy szaporodási különbség akkor mutatta meg legelőször igazi nagy jelentőségét, mikor a háború óriási vérvesztéséggel egyformán megcsapolta mindkét állam népességét. A magas születési aránnyal rendelkező Németországban az első két háborús évben még egyre aktív volt a születés-halálozási mérleg s csak 1917. és 1918-ban fordult passzívra, amikor már a születési arány a békebelinek majdnem felére csökkent. Viszont Franciaországban már az első háborús év is apadást hozott s a következő évek csak fokozták ezt. Szemléletesen mutatja Németország és Franciaország természetes nép-

<sup>1</sup> Magyar Statisztikai Szemle 1923. március-áprilisi száma.

mozgalmát a háború alatt az alanti táblázat, amelyben a hősi halottak nem szerepelnek :<sup>1</sup>

Természetes szaporodás vagy fogyás		
Év	Németország	Franciaország
1914	+ 766.000	— 54.000
1915	+ 363.000	— 267.000
1916	+ 69.000	— 293.000
1918	— 142.000	— 270.000
1918	— 300.000	— 405.000
<b>Összesen</b>	<b>+ 766.000</b>	<b>— 1.289.000</b>

Az összegezésként kijött számokból kiderül, hogy míg Németország még a háború alatt is 766.000 lélekkel növekedett természetes úton, addig Franciaország lakossága ugyanezen idő alatt 1,289.000 lélekkel apadt.

A világháború után lényegesen megváltozott a helyzet. A veszített háborút követő nagy gazdasági visszaesés Németországban matematikai pontossággal kimutatható a születési ezrelék nagyarányú csökkenésében. A születési ezrelék tovább esett Franciaországban is, de sokkal nagyobb arányú volt a zuhanása Németországban :

#### Születési ezrelék alakulása Német- és Franciaországban

	1900.	1913.	1932.	1933.
Németország	36	27.5	15.1	14.7
Franciaország	22	18.8	17.3	16.3

Paradoxként hat, hogy Németországban, ahol gazdasági dekadencia lépett fel, ugyanaz a jelenség mutatkozik, mint a háborúból győztesként kikerült Franciaországban: t. i. a születések csökkenése. A német kép nem szorul magyarázatra (pesszimizmus, erkölcsi devalváció s ezzel egyidejűleg a gazdasági lehetőségek korlátozódása), annál különösebb azonban a francia születések további hanyatlása. De éppen ez a látszólagos értelmetlenség világít rá az egykére, mint lélektani folyamatra: függetlenül még a gazdasági viszonyoktól is folytatja működését a meglendült kerék tehetetlenségénél fogva.

A német állapotokat Friedrich Burgdörfer tette alapos vizsgálat tárgyává. Munkájának sok tanulsága közül kiemelkednek a következők:<sup>2</sup>

Németországban 1900-ban minden harmadik asszonyra esik egy születés, ma minden tizedikre, Berlinben pedig éppen minden huszonkettedikre. Családonként az egész élettartamra az össz birodalomban 2 gyermek, Berlinben csupán egy jut, míg Burgdörfer számításai szerint 3-3.5 volna az a megkívánt átlag, ami a lélekszám fennmaradását biztosíthatja.

<sup>1</sup> Magyar Statisztikai Szemle 1923. március-áprilisi száma.

<sup>2</sup> F. BURGDÖRFER: Volk ohne Jugend. Berlin. 1934.



Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a születési ezrelék esése ellensúlyozásaképpen a halálozási ezrelék is esik: 1884-ben 26, 1931-ben 11. A halálozások csökkenése azonban ma már nem tudja kiegyenlíteni a születések csökkenését, amennyiben Németországban a 20 évvel ezelőtti születési többlet 900.000 volt míg 1932-ben csak 280.000 (14, illetve 4 ezrelék!) Érdekes fejtegetésekben mutatja ki tovább Burgdörfer, hogy ezek a számok is megtévesztenek és kedvezőbb képet adnak a valóságnál. Szerinte, ha a halálozási szám 11 ezrelék, akkor minden megszületett gyermeknek átlag 91 évig kellene élnie. Ezzel szemben azonban Németországban az átlagos életkor csak 57 év, aminek 17.4 ezrelék felelne meg. Ennek az érthetetlen ellentmondásnak a magyarázata az, hogy pillanatnyilag a leghaladóbb korosztályok, a csecsemők és a 60 éven felüliek csekély számmal szerepelnek, míg a középső korosztályok, ahol a halálozás a legcsekélyebb, 30-40%-kal számosabbak, mint 1910-ben. 1945-50-ben ennek következtében 300.000-rel több lesz a halálozás, mint jelenleg, a népesség rohamos csökkenése fog tehát bekövetkezni. A számokat komplikált számításokkal kell helyesbítünk, aminek az a látható eredménye lesz, hogy a halálozás és a születések között mutatózó 6.4 ezrelék többlet helyett 1.5 hiány fog mutatkozni.

Burgdörfernek ismételten felemelt és tudományos argumentumokkal alátámasztott intő szózata érthető módon felhívta az illetékesek és intézőkörök figyelmét is Németországban. Hiszen már ott tartottak, hogy a Birodalomban évente aránylag kevesebb gyermek született, mint gyűlölt riválisában, Franciaországban! A német kormány tehát nagyszabású telepítési és propagandaakciót indított. Goebbels dr. propagandaminiszter 1933. nyarán kiáltványt intézett a német néphez: Nem akarunk haldokló nép lenni! címmel. Ugyanekkor megindult a telepítés mellett a felvilágosítás, életbe lépett a házassági segítség törvénye (Gesetz über Förderung der Eheschliessungen), megkezdődtek különféle mozgalmak a családi élet ápolására s tisztaságának megoltalmazására, végül pedig a berlini—charlottenburgi s a müncheni új Staatsmedizinische Akademie megfelelő alagra helyezte a népszaporító szempontok figyelembevételével a kör-, községi és iskolaorvosok kiképzését.<sup>1)</sup>

Ilyen ellenhatásra aztán 1934-ben bekövetkezett Berlinben a születések számának emelkedése, úgy hogy a születések száma — 1925. óta először — felülmúlta a halálozásokét. Ez természetesen múltó jelenség is lehet, de ha a jövő esélyeit vizsgáljuk, akkor fel kell ismernünk, hogy Németországnak szomszédja felett két igen komoly előnye van:

- 1) az egyike sokkal régebbi keletű Franniaországban és
- 2) Franciaország jelentékenyen kisebb néptömeggel rendelkezik, amiből az esetleges nagyobb népszaporodás kiindulhat.

<sup>1)</sup> Egészségpolitikai Szemle 1934. február, 84. oldal.

## Az egyke mint európai probléma

A világon minden helyzet erők egyensúlyának a megnyilvánulása. Ha az erők megbomlanak, a helyzetnek is szükségképpen meg kell változnia s ez a változás, mint a fizikai erőparalellogrammáknál is, a nagyobb erők irányában fog történni. A mostani európai állapot, hívjuk azt gazdasági, társadalmi vagy hatalmi egyensúlynak, a sok egyéb tényező mellett, multból és jelenből egyaránt táplálkozik, nagyjából arányos a mai néptömegekkel is és ha ezek a néptömegek számban jelentékenyen megváltoznak anélkül, hogy az arány fennmaradna köztük, akkor ez előbb-utóbb éreztetni fogja hatását a közgazdasági életben, politikában és mindenütt, ahol az erősebb a gyébbel harcban áll.

Mindenekelőtt nem szabad megfélekedezni arról, hogy a születések számának csökkenése: európai áramlat, amely nyugatról keletre terjed és minden valószínűség szerint nem is áll meg Európa határainál. Másrészt azonban tisztában kell lennünk azzal, hogy amíg a csökkenő születési számok eljutnak egyik kontinensszéltől a másikig, abba idő telik. A köztük eltelt idő alatt pedig olyan számbeli eltolódások állhatnak elő, amelyek a jelen helyzetet felborulással fenyegethetik. Az eltelt XIX. század folyamán a román fajok rovására germanizálódott és szlávósodott Európa, amennyiben a román államok népességi aránya 33·7 %-ról leszállt 25 %-ra 1810-től 1910-ig, a germánoké pedig 31·6-ról 34-re és a szlávoké 34·7-ről 41·7-re emelkedett. A háború után a germán jellegű államcsoportok népességének fejlődése visszaesett: 1930-ban (149 millió) kisebb volt, mint a háború előtt (152 millió.) Ez csak részben van így a német-osztrák területek elcsatolása és a nagy háborús vérveszteségek miatt, mert kétségtelenül belejátszik a születési arány erős leszállása. Ezzel szemben a csehek kivételével a szlávok szaporodási hányadosa változatlanul fennáll, sőt Lengyelországban óriásira emelkedett s a nyugat-, észak- és középeurópai államok 16—20 ezrelékes születésével szemben 30—35 közt mozog. Annál az embertömegnél, amely már abszolút arányánál fogva is erősebben szaporodik, ez igen jelentős különbség. Így tehát Európában, sok egyéb szempont mellett, szembenáll egymással a gyorsan szaporodó Kelet és a stagnáló vagy lassabban gyarapodó Nyugat s mint a történelem folyamán oly sokszor, most is Magyarország áll kettőjük között.

*Malthus tanításának sarkalatos tétele, hogy az emberiség szaporodását a termelhető élelmiszerral hozza kapcsolatba. Ha sokban meg is cáfolták már a tanítás egészét, mindenesetre fennáll valamelyes összefüggés a kettő között oly értelemben, hogy az agrárjellegű országok hosszabb ideig és zavartalanabban el tudják látni — legalábbis élelmiszerral — népességüket, mint az iparjellegűek. A világháborúban volt alkalmuk ezt tágabb értelemben a központi hatalmak agrár és iparos államainak, szűkebb értelemben a vidéknek és városoknak tapasztalni. Szerencsére, Európában a keleti rész szaporodik erősebben,*

az a rész, amelyet egyrészt ellensúlyozni tud a Nyugat nagyobb műveltséggel és kisebb tömeggel, másrészt pedig amely az európai tájak között a leginkább agrárjellegű s ekkora, sőt ennél nagyobb lakosság befogadására is képes. Ez azonban csak a közel jövőre nézve adhat megnyugtatót. Ha távolabbra tekintünk, be kell látnunk, hogy az állapot előbb-utóbb tarthatatlanná válik már csak azért is, mert a műveltség terjedésével együtt leszáll az a magas halálozási ezrelék, mely a nagyszaporulatu keleti részek végső szaporodási eredményeit kisebbiti. Viszont a nyugati népek halálozási ezreléke már most is igen közel esik ahhoz a ponthoz, amelyen alúl már lehetetlen sülyednie, ott tehát csakis és kizárólag a születések számának emelkedésével lehet nagyobb természetes szaporodáshoz jutni.

Nem tartozik ugyan Európához, de az európai kultúrkört érinti az a viszony, ami a Föld más részein, ahol a fehér és színes lakosság érdekellentéteiről szó lehet, a különböző népek szaporodási egybevetéséből adódik. Ebben az értelemben véve aztán nem is európai probléma az egyke, hanem az, amit *Spengler* az „*Untergang des Abendlandes*“ c. művében tárgyal. Letagadhatatlan tény, hogy a fehér népek szaporodása általában gyengülő tendenciát mutat a hatalmas rajokat kibocsátó India, Japán és Kína mellett.

## Az egykefront ma Magyarországon

Abból a logikai láncolatból, amelyet az első fejezetben vázoltam, természetszerűleg következik az egykefront mai állása Magyarországon. A háború utáni lökésszerű nagyobb születések után kérielhetetlenül érezte hatását a kegyetlen béke ezer lesújtó vonatkozása, a megéltetés nehezebbé válása, a családalapítás és családfenntartás bizonytalansága, ami együttvéve vezetett a születési ezrelék fokozatos, de következetes csökkenésére.

Az egyke Magyarországon ma hármas tagozódást mutat:

1. a dunántúli egyke erős ütemű kiépülése,
2. egyéb országrészek kezdődő gyermekkorlátozása és
3. városaink születésének visszafejlődése.

A három vázolt kör különböző jellegénél fogva különbözőképpen mutatja hatását is, de lényegében mindhárom egységes irányba tereli az ország sorsát.

Nézzük először a *dunántúli egykét*.

Mint ezt már kifejtettem, az ottani rosszabb szaporodásnak történelmi háttere, kifejlődött kultusza és kitaposott útjai vannak. A terjedés eltanulás útján, faluról-falura történik, a hézagok kitöltődnek s az egyke mindinkább a köztudatba szivárog bele, szinte kötelezővé válik. Somogy vármegye 1908. májusi közgyűlésének alispáni jelentésében szó szerint áll, hogy Darány községben egy többször szülő anyát a templomból jövet patkány- és görényfajzatnak csúfolt, megköpdöste és szidalmakkal illette, — ez, ha nem is vezet a jelenség

ilyen atrocitásokra, ma már általános tünet. Amíg a történelmi Magyarország 12.550 községe közül 1910-ben 852 volt egykés, — az akkori statisztikai álláspont szerint — azaz ennyiben maradt a születések száma a lakosság 25 ezrelékén alul, addig ma már ebbe a kategóriába községeink túlnyomó része beleszökken. A mai felfogásnak megfelelően azt a községet minősítjük egykésnek, amelyben a születési ezrelék 20-on marad alul s ilyen községünk a dunántúli területen 194 van, bennük közel félmillió lélek él, melyek átlagos születési ezreléke 15,1, olyan szám, amely a legrosszabb szaporodású francia département-okkal vetekszik.

Az egykés községek közül

Baranyavármegyében	60,
Somogy	42,
Tolna	28,
Zala	23,
Vas	13,
Veszprém	10,
Sopron	7,
Győr	5,
Komárom-Esztergom várm.	4,
Fejérvármegyében	2 fekszik.

Ha ezt a területi összeállítást egybevetjük az 1910. évivel, pontosan követni tudjuk az egyke terjedési útját: a Dráva mentén és a nyugati országhatár mellett húzódik egyik irányban, másrészt pedig a tolnai egykés területek sűrűsödésével folytatja előnyomulását a főváros felé. De nem hiányoznak az összekötő kapcsok a nyugati országhatár és Budapest között a Duna mentén sem, ami teljesen új hódítása az egykének. A legközelebbi népszámlálás nyomán megejtendő térképezés alkalmával számítani lehet arra, hogy a Balatontól délkeletre eső terület teljes egésze egykés községeket fog tartalmazni és valószínűleg benyomulnak majd a fejmegyei, eddig üres foltokra is az egykés községek feketéllő pontjai.

A Dunántul egykéjét vizsgálva, nem mehetünk el szó nélkül amellett a tény mellett, hogy itt bizony a magyar egykésebb az összes itt lakó népelemnél. Az 1930. évi népszámlálási adatok szerint a Dunántul 118 kimondottan fogyónépességű falu van. Ezek közül 114 színmagyar, idegen nemzetbeli bennük nincs. Különösen erősen mutatkozik ez Baranyában, amelynek csak a magyar tájai fogynak, a német ellenben mindinkább túlsúlyra tesz szert. Nem jelenti ez azt, hogy a német kiturja a magyarságot, nem, nem is vetélytársa a magyarnak, csak egész egyszerűen elfoglalja azokat a helyeket, amelyeket a magyarság üresen hagyott, elfoglalja nem erőszakkal, hanem becsületes, szorgalmas munkával. A terjeszkedési vágy nem a németiséget izgatja, hanem a magyarság az, amely az életet eldobja magától.

*Szabó Pál Zoltán* telekkönyvileg megállapítja, hogy Baranyavár-

megyében nincs egyetlen járás sem, amelyben a németiség 100 év alatt ne szaporodott volna feltűnően. A szaporodás mértéke a<sup>1</sup>

szentlőrinci járásban	3,41 ‰
baranyaváriban	5,55 „
mohácsiban	6,12 „
pécsiben (Pécs nélkül)	920 „
siklósiban	9,40 „
mecsekhátiban	14,74 „

Ugyanekkor a magyarság 11,21 ‰-ban fogyott és míg 1830-ban 62 ‰ volt a magyar népesség aránya, 1920-ban már csak 51 ‰.

Tolnavármegye egyikében a németek is kiveszik a részüket. Itt aránylag kevés a túlegykés község, de épp oly kevés a szaporodó is. Ez a különbség Baranyával szemben, melynek legalább egy része érintetlen. Tolnának teste-lelke beteg. A vármegyei jelentések a természetes szaporodást illetően igen tetemes csökkenésről számolnak be, ez a megye 5 járása közül a dunaföldvári és dombóváriban csökken — a simontornyai járás kivételével a németiség szaporodás és földfoglalás versenyében mindentűt megelőzi a magyarságot.

A többi vármegyében a németiség aránya nem éri el az említett két megye arányát. Itt tehát — Somogy, Zala, Vas, Komárom-Esztergom, stb. — kimondott magyar egykérőlről van szó. Még feltűnőbb a magyarság és németiség természetes szaporodásának szembeállítása a Dunántul, ha olyan megyét veszünk, amelyben — az említett Baranyán és Tolnán kívül, amelyekben mint láttuk, az aránybeli eltolódás a németiség javára történik — vegyesen laknak magyarok és németek: ilyen elsősorban Veszprém, amely — ha nem is fogadjuk el O. A. Isbert „Deutsches Kerngebiet“ teóriáját — jelentékenyebb német tömegeket mutat fel. Az itt levő 10 egykés község kivétel nélkül magyarlakta (Dabrony, Egeralja, Karakószörcsök, Kiskamond, Kiszöllős, Somlóvecse, Balatonszabadi, Csajág, Marcaltó, Mencshely), míg a megye 32 némettöbbségű községe közül egyetlenegy sincs, amelyik ne mutatna fel 20-nál nagyobb születési ezreléket.

*Dunántul egyikében nyilvánvalóan kimutatható a református elem erős részvétele.* Az bizonyos pl., hogy a baranyamegyei reformátusok, kik már legalább 100 év óta egykéznek, ma kevesebben vannak, mint 100 évvel ezelőtt. *Fülöp Lajos, Kiss Géza* és más ott lakó református lelkészek számszerűleg is ismerik az egyes gyülekezetek fogyási mértékét. Ez a jelenség már régóta ismeretes. Már jóval az idézett Hölbling előtt feltűnik az országos viszonyokat ismerőknek a reformátusság rendkívül gyenge szaporodása a Dunántul. Így a *Tudományos Gyűjtemény* 1822. évi XII. kötetében Bayer jegyzi meg: „... az említett 11 esztendő elmúlása közében a görög nem egyesültek <sup>1/27</sup>-részükkel, a katolikusok <sup>1/14</sup>-del, az evangélikusok <sup>1/11</sup>-del, Ábrahám magva pedig szinte több mint egy hatod részével szapro-

<sup>1</sup> Szabó Pál Zoltán: Déldunántul népe 1830—1920.

*dott, a reformátusok ellenben <sup>1/994</sup> részükkel megfogytak. Könnyen elhiszem, hogy ez az arány nem mindenütt az országban így állapodik, mert máskülönben attól kellene tartanunk, hogy Kálvin tanítása majd kevés századok múlva kivész és a világ utóbb is csak csupa zsidókkal eltelik.*

Hivatalos komolysággal a dunántuli reformátusság gyenge szaporodása a Magyar Statisztikai Közlemények 1900. évi V. kötete 34. lapján tűnik fel először. Itt a baranyavári járás 10 ezrelékes születései adták meg az ország egykori legrosszabb adatait, amelyet már a közlemény szerkesztője nyíltan az egyke terjedésével magyaráz. Ugyanitt lát napvilágot az a 16 évre visszamenő számsor, amelynek során 1876-tól 1891-ig a születési ezrelék lemegy a reformátusoknál

Baranya vármegyében	31,1-ről	20,2-re	(46,3—36,2)
Somogy	”	38,8-ről	27,1-re (51,4—41,3)
Tolna	”	37,4-ről	27,4-re (46,2—30,9) és
Veszprém	”	39,6-ról	29,3-ra (49,4—42,4).

A zárójelben megadott katolikus születési ezrelékek mutatják, hogy mennyivel rohamosabban romlott a reformátusság születési arányszáma a katolikusokénál. De ezt a táblázatot látva azonnal hozzátehetjük: bár itt tartanánk ma is! Ma ugyanis a katolikuság születési ezrelékei alig érik el kivételesen egyik-másik községben az 50 év előtti reformátusság adatait s a református vallásúak születési ezreléke a Dunántul átlagában jóval 20 alá süllyedt.

Dunántul Magyarországon az az országrész, ahol a kisközségek dominálnak. A fellépő egyke is elsősorban ezeket a kisközségeket támadta meg: az egykés községek közül 96-nak 500-on, 48-nak 1000-en alul marad a lakossága. Hiba volna ebből a tényből arra következtetni, hogy a kisközség népe lelkileg alkalmasabb lenne az egyke befogadására, ellenben kétségtelenül nehezebb megakadályozni a meggyökeresedett egygyermekrendszert egy kisközségben, ahol a szokás kötelezőbb, mint egy nagyobb helyiségben, ahol a nagyobb ember-szám miatt többféle rendszer is kialakulhat egymás mellett.

Az egyke, bár általánosságban meghatározott és a 20 ezreléken aluli születésekkel jellemezve van, mégis a típusok többféleségét foglalja magában. Vannak községek a Dunántul, ahol az egyke még éppen csak fellépett, de vannak olyanok is, amelyekben katasztrófális mértékű. A születési ezreléket vizsgálva, ez jól szembeötlő: Besence 6,1-es, Hegyszentmárton 7,7-es vagy Kisdér 7,5-ös születési ezreléke óriási különbséget jelent szaporodási szempontból Pilismarót vagy Zalaegerszeg mellett, ahol a születési szám éppen hogy 20 alá süllyedt. Ilyen szempontból még feltűnőbb a kisközségek alacsony szaporodása, míg a városoké és nagyobb helységeké csak kevésbé marad a 20 alatt.

*A magyarországi egyke második arca: az alföldi és északi kezdődő egyke.*

Északon alig van 2—3 kisközségünk, amelyik ne rendelkezne

normális születésszámmal, igaz viszont, hogy túlnagy szaporodást sem mutatnak. Ezzel szemben az Alföldön számos jel arra mutat, hogy ott is megkezdődött az egyke lassú térhódítása. Az alföldi egykének két fészke van: a Duna mentén Tolnával átellenben és a középső Tisza folyásának környékén, tehát a mostani déli országrészekben. Harmadik, óriási egykés területként jelentkezik a Duna balpartján Budapest és a fővárostól 30—40 km-nyi sugárnagyságú körzetben csatlakozó — többnyire nagy községek csoportja.

Az első csoport, amelyhez Fajszy, Foktő és Uszód tartoznak — együttvéve majdnem 9000 lélek — nyilvánvalóan annak a közvetlen terjedésnek az állomása, amely átkelve a Dunán a jobbpartról, megkezdte előrenyomulását a Duna-Tisza közére is. Az egyke nem nagyméretű: a születési ezrelék alig száll le 1—1 és fél ezrelékkal a 20 alá, de meg van mérélyezve, s ez az egyke szempontjából az első tünet. Hasonló tünet jelentkezik a 3000-en felüli lakosságú Kunbaján is (Bácsbodrog megye) és a szolnokmegyei tiszai alsó járás néhány nagyobb községében. Elszórt, szigetszerű jelenségek ezek: bárcsak az lenne e szigetek sorsa, hogy elnyelné a környező nagyobb népszaporodású tenger s nem fordítva, kiépülő, kikristályosodási pontok lennének az egyke számára. Sajnos, a dunántúli példa az utóbbira enged következtetni.

*Katasztrófaéllis ellenben az a kép, amelyet akkor kapunk, ha a fővárost közvetlenül övező nagyközségek és megyei városok szaporodási tendenciáját nézzük.* Valósággal megmérélyezi ezeket a helyiségeket a pesti szellem, amely ahelyett, hogy a nagyobb kisugárzott kultúra révén a halálozások leszállításával erősebb népszaporodást mutatna fel, ellenkezőleg igen erősen meg van fertőzve az egyke által. A nagylétszámú községek egész sora, mint egykés gyűrű övezi Budapestet, amint ezt az alábbi kimutatás feltünteti:

Község neve	Születési ezrelék	Lélekszám
Aszód	19.9	4164
Galgamácsa	19.5	1880
Gödöllő	18.9	11056
Rákosliget	5.1	3112
Albertfalva	9.5	3331
Pestújhely	11.0	11340
Rákoshegy	10.7	4198
Rákosszentmihály	11.0	14083
Sashalom	12.5	11792
Klotildliget	2.0	512
Alag	13.3	3015
Alsógöd	13.6	1430
Kispest mv.	16.6	64512
Pestszterzsébet mv.	12.6	67907
Rákospalota mv.	9.8	42949
összesítés	12.5	245281

A felsorolt 15 község és megyei város majdnem 250 ezernyi lélekszámának átlagos születési ezreléke 12.5: katasztrófálisan alacsony! Ez az alacsony születésszám nem indokolható meg azzal, hogy a szülések a szomszédos főváros kórházaiban történnek, illetve csak kevéssé emelné a számot, ha az összes — tehát a fővárosban történeteket beleszámítva — szülést alapul tudnánk venni, mert Budapest születési ezreléke túlságosan alacsony, semminthogy el tudnánk képzelni jelentős idegen tételt benne. Viszont ez a tünet arra enged következtetni, hogy a munkás erősen korlátozza gyermekeinek számát; nem új jelenség, amennyiben már Burgerdörfer rámutat erre berlini és más német nagyvárosi példák alapján. Szomorúan érdekes azonban, hogy amíg Németországnak legfeljebb ez a rétege van megtámadva a neomalthusianismus rákfenéjétől s a vidéken élő agrárlakosság majdnem, vagy nagyrésztben érintetlen, addig nálunk kettős irányban egyszerre terjed a baj: a nagyvárosok lakosságánál éppúgy, mint a vidéken. És emellé vegyük be azt a jól ismert tényt, hogy nálunk a városokba özönlés szünet nélkül tart, hogy az egykés fővároskörnyék mindég újabb és újabb tömegeket kap, felszívni, megmételyezni való egészséges tömegeket. Csodálatos, hogy az újabban nagymértékben „divatoszá” vált egykenyomozás ezt a területet teljesen figyelmen kívül hagyja, pedig ez a terület sűrű lakottságánál és expanzív helyzeténél fogva éppúgy megérdemelné az alapos részlettanulmányokat, mint más 10—15 ezres egykés tájak. Külön jelentősége még ennek a területnek, hogy itt komolyan számbavehető nemzetiség nincs, tehát tiszta magyar tömegeket támadt meg az egyke.

Áttérve már most a városok egykéjére — amelyet egyébként már a főváros környékén érintettem — itt mindenekelőtt egy tömegénél fogva kimagasló tünettel találkozunk, t. i. Budapest egykéjével, ahol több mint egymilliónyi lakosság születési ezreléke mindössze 16.8, pedig, mint már jeleztem, ebben a számban bizonyos környékbeli születés is benne van és itt a csecsemőhalandóság aránylag igen alacsony. Nem tartozik dolgozatom körébe, hogy a nagyvárosok egykéjével behatóan foglalkozzam, csupán azt kívánom megemlíteni, hogy a budapesti alacsony születési számok méltóképpen sorakoznak a többi világvároséi mellé (német nagyvárosok átlaga 10, 8, Bécs 8.1, Páris 13.5, London 14.3, New York 15.2, Tokió 24.2) s ha ebben az ütemben haladunk, csakhamar egészen nyugateurópai színvonalra fogunk jutni, — sajnos azonban csak az egyke tekintetében. Városaink közül kimondottan egykésnek minősíthető még Győr, Sopron és Hódmezővásárhely is, azonban hogy városaink szaporodásával mily kevéssé van megelégedve még a legautentikusabb statisztikus is, arra nézve álljon itt *Kovács Alajos*-nak az 1930-as népszámlálás eredményéről írt cikkéből ez a szószerint vett néhány sor:

„Összefoglalva a vármegyéket, 11.4%-os természetes szaporodást jegyezhetünk fel e tíz év alatt (1920—1930). Egészen más a helyzet azonban a törvényhatósági jogú városoknál. Ezek mindössze 2.1%-os természetes szaporodást tudnak felmutatni. Itt az arányszámot a legnagyobb tömegű Budapest dönti el, amelynél a helyzet már annyira megromlott, hogy tíz év alatt mindössze 531

főnyi természetes szaporodást tudott produkálni, ami már majdnem a nullával egyenlő. Az egyetlen törvényhatósági jogú város, amelynek még egészséges népfejlődése van: Kecskemét, ahol 11.1% volt a természetes szaporodás. A másik nagy mezőgazdasági jellegű város, Hódmezővásárhely már régebben behódolt az egykének, úgyhogy most is csak 3%-os szaporodást tudott felmutatni. Nagyon sajnálatos második legnagyobb városunknak, Szegednek nagy hanyatlása. Ez a nagy katolikus város, amely a múlt század második felében egész rajokat bocsátott ki a Délvidékre, különösen az alsó Tisza mentére, ma már rendkívül lehangyolott fejlődőképesség tekintetében. Népességének természetes szaporodása csupán 6.1% volt e tíz év alatt. Ebben a tekintetben még a nagy „kálvinista Róma“, Debrecen is tulzárnyalta a katolikus Szegedet. Debrecen ugyanis 1%-os természetes szaporodást ért el. Két Délvidéken fekvő városunk pedig, Pécs és Baja, a természetes népmozgalom mérlegét veszteséggel zárta le. Hogy most természetes szaporodásunk jóval gyengébb, mint a háboru előtt ugyanezen a területen volt, azt tisztán csak nagyobb városainknak tulajdoníthatjuk.<sup>1</sup>

## A mai helyzet a jövő tükrében

Amikor az egyke mai magyarországi helyzetéről a legszámottevőbb és legautentikusabb helyekről az a vélemény, hogy igen komolyan veszélyezteti a nemzet egyetemes érdekeit, sőt létérdekeit, akkor lehetetlen elmenni ezen megállapítás mellett anélkül, hogy ne vessünk egy pillantást a várható jövőbe. A népszaporodás aktuális állapotából leszűrt következtetések sokszor a legkalandosabb területekre kóborolnak, s azok a számítások, amelyek a 100 évvel későbbi helyzetet próbálják néhány év születési és halálozási adataiból konkrét formába, számokba merevítvé elénk állítani, gyakorta nem bírnak még a valószínűségnek a látszatával sem. Mindezek ellenére is megmarad az a tény, hogy egy nemzetnek a jövőbeli szerepét, hatalmi súlyát igenis ezek a jelenségek határozzák meg, melyek most, a szemünk láttára sorvasztják a holnap nemzedékének vetéseit. S ha a magyarországi egyke nem is fogja egymagában meghatározni a magyar nemzet történelmi szerepét a jövőben, mindenesetre kétségtelesen meg fog látszani a nyoma sok év, sőt évtized során, amikor a férfikorban levő nemzedék sorai megritkultan fognak a küzdőtéren harcolni.

*Burdörfer* sokat emlegetett munkájában a következtetések egész sorát megfelelő számításokkal alátámasztva tárja elénk a német nemzet jövőjét illetően. Megjósolja a németiség számbeli csökkenéséből kifolyólag a század utolsó évtizedeire, illetve a század közepére a népiskolák elnéptelenedését s ugyanerre az eredményeire jut, ha a középiskolák, főiskolák, produktív életkorban levők várható számát vizsgálja. Szerinte katasztrófális mértékben fognak emelkedni az öregek és betegek szociális támogatására kiadandó összegek, valósággal válságot fog előidézni a túlméretezett termelés miatt a fogyasztópiacok megcsökkenése.

Magyarországi viszonylatban ezek a jóslások nem tarthatók fenn

<sup>1</sup> Magyar Szemle 1933. január.

olyan mértékben, mint a németeknél. Nálunk a népességnek aránylag kis része — a kisbirtokoselem jelentékeny tömege — van csak az egyke által megmételvezve, de ennek az országos lélekszámban képviselt aránya nem oly döntő, hogy az egykéjéből a nemzet összeségének fogyására következtethetnénk. Meg lehet azonban jósolni, hogy ezek a társadalmi osztályok az elkövetkező évtizedek során igen erősen ki fognak cserélődni. Nagyon valószínű a földtelen agrárnépességnek a kisbirtokosság helyére való feltörekvése, annál is inkább, mert ezt a folyamatot egyrészt — a földhözjuttatás: telepítés eszközével — a hivatalos hatalom is támogatja. S ha a fölkerült új kategória nem veszi át elődeinek kóros egykéjét, akkor talán nem is fog a nemzet összeségének hátrányára válni ez a kicserélési folyamat.

Más eredményekre jutunk azonban akkor, ha hazánkat belehelyezzük az európai államok és elsősorban szomszédaink sorába és nem elszigetelten, hanem azokkal összehasonlítva vizsgáljuk meg a jövő várható képét. *A hazánkat környező ellenséges utódállamok közül a Csehszlovák köztársaságot kivéve mindegyiknek sokkal aktívabb népszaporodása van, mint nekünk.* S ránk nézve: ellenséges népek gyűrűjétől övezve, fokozott jelentősége van a számbeli erőnek. Ma a trianoni Magyarország népessége az említett három utódállaméhoz úgy aránylik, mint 9 : 47-hez, — 30 év múlva pedig, ha a jelenlegi szaporodást állandónak vesszük — 11 : 66-hoz. A várható lélekszám ugyanis 1960-ra a következő:<sup>1</sup>

Magyarország	11.203.000
Csehszlovákia	18.369.000
Jugoszlávia	20.049.000
Románia	27.358.000

A bennünket közvetlenül érintő dunavölgyi érdekszférába tartozó államok szaporodási szempontból két nagy csoportra oszthatók: a balkáni államok nagy mértékben növekvő és a dunavölgyi kultúraltabb államok lassabb ütemben szaporodó csoportjára.

Míg tehát jelenleg Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia együttesen 30 milliónyi népességet képvisel, Bulgária, Jugoszlávia és Románia 38 milliónyi népességével szemben, addig azonos tényleges szaporodás mellett száz év múlva (Bulgária 2.03-as természetes szaporodását belekombinálva) 64 millió állna 167 millióval szemben egyes számítások szerint. Míg tehát a mai északnyugati államcsoport népességét a délkeleti csoport alig múlja felül, addig száz év múlva a délkeleti csoport népessége két és félszer túlsúlyban lesz az északnyugati csoport népessége felett.<sup>2</sup>

*Természetes, hogy a hasonló számítások túlsok hibaforrást rejtenek magukban ahhoz, hogy eredményeiket konkrétumként lehetne*

<sup>1</sup> A Kenéz Béla dr.: Népesedési politikai kérdések. M. Stat. Szemle 1934. 452. old.

<sup>2</sup> Elekes Dezső dr.: A dunavölgyi kérdőjel. 53. old.

elfogadni. Viszont megközelítő számitásokra igen alkalmasak s ha nem is biztos, hogy a számok pontosan ezek lesznek, valószínű, hogy így alakulnak. Valószínű ugyanis, hogy az utódállamok első mohósága és szeretlen terjeszkedési vágya a háborút követő években a születésekre is rányomta bélyegét, másrészt pedig a kultúra emelkedésével a születések csökkenése mint általános európai áramlat ott is befogadást fog találni.

Ezek a számok azonban a jövőnek olyan fenyegető perspektíváját mutatják, amelyekhez hozzáfűzni talán bármit is felesleges. A hatalmi helyzetnek ilyen nagymérvő eltolódása százszorosan növelné gyengeségünket és jelentéktelenségünket, amelyet pedig most is annyiszor fájdalmasan érzünk: kicsik vagyunk! S a háttérben, amelyet nem is vázoltam, ott sötétlik a mindezen államoknál nagyobb szaporodású Oroszország, amelynek a mostani másfél-százmilliónyi népessége 100 év múlva — ha a jelenlegi ütemben szaporodik — olyan iszonyú tömegeket fog jelenteni, amely kifogyhatatlan erőtartalékkal és erőforrásul fog szolgálni a velünk szemben ellenséges szláv államok számára.

#### Zusammenfassung.

### Agrarbevölkerungs-Untersuchungen in Ungarn

In diesem gekürzten, aus einer grösseren Arbeit entnommenen Kapitel, behandelt der Verfasser des Artikels hauptsächlich 3 Problemkreise:

1. die Geschichte der Gestaltung des Einkindersystems in Ungarn, eingeschaltet in die allgemeine europäische Richtung,
2. die gegenwärtige Lage des Landes aus dem Standpunkte des Einkindersystems,
3. die in der Zukunft zu erwartende Wirkung der jetzigen Lage.

Die Entwicklungsgeschichte des Einkindersystems untersuchend, müssen wir auf drei grosse Fragen antworten: *seit wann ist diese zerstörende Arbeit im Gange, von wo ist sie ausgegangen und welche Beweggründe haben sie hervorgerufen?* Es unterliegt keinem Zweifel, dass die Hauptursache eine wirtschaftliche war, die sich in den verschiedenen Epochen in verschiedenen Formen geoffenbart hat. Die Annahme liegt nahe, dass die künstliche Geburtsregelung in grösserem Masse ihren Anfang genommen hat, als das Verbreitungsgebiet eingeschränkt wurde, d. h.: das Verhältnis zwischen Arbeitskraft und Arbeitsgebiet (welches sich das Mittelalter hindurch in Arbeitskräfte-Mangel geäussert hat) sich veränderte. Dieses Zeitalter beginnt in Ungarn mit der Freisprechung der Leibeigenen, in der M. des 19. Jh.-es. Der freigewordene Leibeigene fand im Wege seiner Verbreitung ein grosses Hindernis: die durch geschichtliche Entwicklung entstandenen Grossgrundbesitze Transdanubiens. So wurde dieses Gebiet das erste, wo sich das Einkindersystem eingenistet hat. Es zeigte sich viel später, aber nie in jenem Masse, wie in der genannten Gegend, auf der grossungarischen Tiefebene.

Folgende Zahlen zeigen die Verringerung des natürlichen Zuwachses:

vom Anfang ds. 18. Jh.-es bis 1785	2·6 <sup>0</sup> / <sub>0</sub>
1785—1845	1·3 "
1845—1910	0·7 "

Vom Anfang ds. 20. Jh.-es wurden die Zahlen der sog. Einkindergemeinden schon systematisch beobachtet, ebenso auch die geogr. Verbreitung derselben. Unter Einkindergemeinde verstand man jene, dessen Geburtsziffer unter 25<sup>0</sup>/<sub>00</sub> lag. Auf



dem Gebiete Gross-Ungarns waren schon (1910) 857 solche Gemeinden. Territorial waren diese Gemeinden in dem südlichen Teil von Transdanubien, an der Strecke der jetzigen tschechischen Landesgrenze zwischen Szob-Kassa und in den westlichen und südlichsten Teilen von Siebenbürgen. Nach Ortschaftstypen in den kleinen (unter 1000 Einw.) Gemeinden. Nach dem Kriege sank das Kriterium der Einkindergemeinde wegen der Verringerung der Sterblichkeit auf 20<sup>0</sup>/<sub>00</sub> hinsichtlich der Geburten, aber auch so zeigt die Zahl der Einkindergemeinden einen bedeutenden und traurigen Zuwachs. Das Einkindergebiet nimmt einen gewaltigen Zuwachs in Transdanubien, es beginnt die Einschränkung der Kinderzahl in fast sämtlichen Gegenden des Landes und die Geburtszahl unserer Städte nimmt katastrophal ab. So ist die durchschnittliche rel. Geburtszahl 1928/31 der 194 in Transdanubien liegenden Einkindergemeinden nur 15·1<sup>0</sup>/<sub>00</sub>, eine Zahl die jener der schlechtesten franz. Départements nahe steht. Das andere grosse Einkindergebiet ist Budapest und Umgebung. Die rel. Geburtsziffer der Hauptstadt (1 Mill. Einw.) ist 16·8<sup>0</sup>/<sub>00</sub>, während dieselbe Ziffer der umgebenden 15 Ortschaften und Städten (nahezu 1/4 Mill.) nur 12·5<sup>0</sup>/<sub>00</sub> ist.

Man behauptet oft, das Einkindersystem sei von der prot. Bevölkerung ausgegangen. In Transdanubien ist es wirklich so; in den übrigen Landteilen aber hat eben die prot. Volksschichte die grösste propagative Kraft. Das Einkindersystem der Protestanten Transdanubien ist auch nicht auf religiöse Ursachen zurückzuführen, vielmehr zwang sie die wirtschaftliche und pol. Unterdrückung vieler Jh. dazu, um ihr eigenes Schicksal je weniger Nachkommen zukommen zu lassen. Heutzutage ist die Tendenz der Geburtseinschränkung bei allen Volksschichten ohne Religions- und Rassenunterschied fühlbar. Hinsichtlich der Beschäftigung bildet der besitzlose Landarbeiter mit seinen vielen Kindern eine Ausnahme. Am allerschlechtesten steht der Kleingrundbesitzer und der Stadteinwohner.

Wenn wir Ungarn in die Nachfolgestaaten einstellen, bekommen wir das Ergebnis: ein jedes Volk, die Tschechoslowakei ausgenommen, besitzt eine grösste propagative Kraft. Das bedeutet eine Verschiebung der zukünftigen Lage hinsichtlich zahlenmässiger Volkskraft zu Schaden Ungarns. Nach einigen Angaben ist die zu erwartende Zahl der Einwohner Ungarns in 1960 11·2 Mill., währenddem dieselbe Zahl betreffs Tschechoslowakien, Jugoslawien und Rumänien zusammen 67 Mill. erreichen wird. Natürlich sind diese Zahlen sehr Jabil, da wir annehmen können, dass das Einkindersystem, als europäische Strömung, auch die Nachfolgestaaten erreichen wird. Andererseits hoffen wir eine steigende Tendenz der ung. Geburtsziffern von dem neuen Siedlungsgesetz, bzw. von der Verbesserung der Volkssanität.

